

RIJEČ PREDsjedNIKA MEĐUAKADEMIJSKOG ODBORA
SAVJETA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI SFRJ
ZA PROUČAVANJE UZROKA I POSLJEDICA DRUGOG
SVJETSKOG RATA

akademika VLADIMIRA BAKARIĆA

*Druže predsjedniče,
gospođe i gospodo, drugarice i drugovi,*

Dopustite da se u svojstvu predsjednika Međukademijskog odbora Savjeta akademija znanosti i umjetnosti Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, koji je organizator ovog skupa, zahvalim samom Savjetu i članicama Akademijama na podršci koju su dali organiziranju ovoga skupa i na aktivnosti koju su uložili da bi on mogao dati pozitivne rezultate. Zahvaljujem i drugu predsjedniku Savjeta profesoru doktoru Edhemu Čamu na njegovom pozdravnom i uvodnom govoru.

Vama gospodo i drugovi učesnici — u istom svojstvu — posebno zahvaljujem što ste se odazvali pozivu da učestvujete u radu ovog skupa kao i na trudu kojeg ste uložili u vaše priloge.

Zahvalnost našeg Odbora ide i Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti koja nam svima daje svoje gostoprimstvo.

Posebnu mi, pak, čast čini što mogu ovom Skupu prenijeti pozdrave i dobre želje za uspješan rad našeg Pokrovitelja predsjednika Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije druga Josipa Broza — Tita.

*

Ova je naša Konferencija drugi skup po redu što se na istu, ili skoro istu temu održava ovdje u Zagrebu. Prvi je skup, odnosno simpozij — kako je mnogima od vas poznato — održan pred pet godina, mjeseca septembra 1970. godine u organizaciji Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti i Međunarodnog komiteta za znanstveno proučavanje uzroka i posljedica Drugog svjetskog rata iz Luxemburga. Ovu je, pak, konferenciju — u nastavku istraživanja započetih simpozijem iz 1970. — organizirao Savjet akademija zna-

nosti i umjetnosti Jugoslavije, a u spomen tridesete obljetnice pobjede nad fašizmom i tridesete obljetnice završetka drugog svjetskog rata.

Dopustite da umjesto nekog uvodnog referata u najkraćim crtama iznesem svoja opažanja zašto su naučni krugovi, javno mišljenje, pa politički i društveni faktori Jugoslavije duboko zainteresirani za istraživanje uzroka i posljedica prošlog svjetskog rata i proučavanje problema održanja mira u suvremenim uvjetima.

Sama je, naime, današnja Jugoslavija rođena u toku drugog svjetskog rata, rođena na onim novim elementima u povijesti ratova koji karakteriziraju baš taj rat. Rasla je u novim poslijeratnim uvjetima i svu svoju aktivnost, kako unutrašnju tako i vanjsku, posvećuje upravo onim faktorima koji vode k osiguravanju mira i suradnje među ljudima i narodima svijeta.

Ova se aktivnost temelji na nekim osnovnim spoznajama. Slijedeći osnovicu jedne misli koju je Klausewitz ne sasvim adekvatno, a otprilike ovako izrazio: »Rat je nastavak politike drugim sredstvima«, jugoslavenski su odgovorni krugovi zainteresirani da se utvrde koji su konkretni društveni i politički odnosi — te na njima zasnovana ideologija, odnosno shvaćanja — doveli do prošlog rata, pa da se, zatim, istraži postoje li takvi odnosi i danas, ili postoje li slični ili drugi odnosi koji vode k novom bilo svjetskom ratu, bilo ratovanju u drugim oblicima. Kako je potpuno očigledno da postoje društveni odnosi koji bi mogli izazvati i svjetski rat, a izazivaju niz ratnih sukoba različitih oblika i domašaja, za nas je (a ne samo za nas) izuzetno važno kako sprečavati mogućnosti izbijanja ratova i njihovog širenja, te kako se boriti za promjenu onih društvenih odnosa koji su bremeniti takvim mogućnostima.

Nismo uvjereni da se u tom nastojanju ne mogu postizavati i postići uspjesi kako aktuelnog tako i trajnijeg značenja.

Nekoliko smo puta iza drugog svjetskog rata bili gotovo na pragu trećeg. Takva ličnost kao što je bivši generalni sekretar organizacije Ujedinjenih nacija, pokojni U Tant, jednom je prilikom čak javno izjavio da je treći svjetski rat zapravo već počeo.

Do sada je ipak uspjelo spriječiti izbijanje svjetskog rata (između prva dva proteklo je samo oko 20 godina, a do sada smo uspjeli prijeći 30 godina iza drugog), a i u savladavanju nekih lokalnih (često samo prividno lokalnih) bilo je bar djelomičnih uspjeha.

Spomenuo sam već da je sadašnja Jugoslavija rođena u toku prošlog, drugog svjetskog rata. Rođena je na onim njegovim faktorima koji su ga pretvarali u oslobodilački rat. Takvih elemenata (ako izuzmemo prvobitni položaj Srbije, gdje bi se o njima trebalo govoriti) u prvom svjetskom ratu nije bilo. To je bio rat za podjelu svijeta bez drugih bitnih primjesa.

Ne mislim ipak da bih ovog časa trebao govoriti iscrpno o karakteru posljednjeg rata, pa niti o njegovim oslobodilačkim osebina-
ma. Govorim isključivo o Jugoslaviji i samo o onom što je za njeno
razumijevanje nužno potrebno, mada i tu ispuštam niz važnih, a
možda i bitnih momenata.

Naši narodi nisu priznali oficijelni poraz Jugoslavije i komada-
nje nakon napada sila Osovine. I narodi drugih evropskih zemalja
nisu primili svoje oficijelne poraze i organizirali su u većoj ili ma-
njoj mjeri svoje pokrete otpora. Takvih u prvom svjetskom ratu
nije bilo. To treba protumačiti da je osnovna ideja Hitlerovog »no-
vog poretka« kao poretka dominacije jedne ili dviju sila već preži-
vjela i da se ni u kojem slučaju ne bi mogla dugo održati. Ono što
Jugoslaviju razlikuje od ostalih evropskih zemalja (gotovo bez iz-
nimke — sjetimo se i Albanije) jest to da ona nije organizirala samo
pokret otpora nego *rat* za oslobođenje zemlje, rat poslije oficijelne
kapitulacije i rat poslije raspada vojske. Taj je rat imao na svom
početku oblik partizanskih borbi, a zatim se pretvarao u pravi rat,
ali rat novih karakteristika. Prelazio je iz oblika koji se bio ustalio
ranije, tj. iz oblika rata u kojem sudjeluje samo formalna vojna sna-
ga, mobilizirana armija, u oblik općeg rata naroda u svim oblicima,
a za istjerivanje neprijatelja.

Da bih ilustrirao opseg tih bitaka navest ću ovdje slučajno iza-
brani primjer uzet iz jednog referata pripremljenog za ovaj skup,
referata druga Kljakovića pod naslovom: »Doprinos Jugoslavije po-
bjedi saveznika u Drugom svjetskom ratu«. Usporedit ću bitku kod
El Alameina, koja znači finale afričke kampanje sila Osovine, sa
stanjem u Jugoslaviji i s dvije velike bitke na njenom terenu. Prema
Kljakoviću je u borbama kod El Alameina i dalje sudjelovalo na
strani Osovine oko 87000 vojnika. Za to je vrijeme u Jugoslaviji bilo
samo talijanskih vojnika 220 000, dakle preko dva i po puta više. U
tzv. četvrtoj ofenzivi okupatora u Jugoslaviji (tri mjeseca poslije El
Alameina, tj. koncem januara 1943. i dalje) neposredno je u borbama
učestvovalo 108 000 neprijateljskih vojnika (odnos prema snagama
kod El Alameina kao 100:124), a ubrzo zatim u tzv. petoj ofenzivi
122 000 vojnika (isti odnos kao 100:140).

Te sam brojke naveo samo kao ilustraciju opsega nekih osovin-
skih kampanja i bez druge namjere. Ne može se, naime, pisati povi-
jest drugog svjetskog rata, a da se ne spomene i bitka kod El Ala-
meina, pa sam samo htio upozoriti na veličinu angažmana osovinskih
snaga kod nas. Mi nismo izbacili iz stroja te angažirane snage u na-
vedenim ofenzivama, ali ni one nisu uspjele da ostvare nijedan od
sebi postavljenih zadataka, a kamoli da bitnije utječu na dalji razvoj
narodnooslobodilačke borbe kod nas.

Nisam iznio ovaj podatak ni u želji da precijenim ulogu Jugo-
slavije u pobjedi nad fašizmom i silama Osovine, a niti da potcijenim

pomoć koju su Saveznici ukazali u različitim oblicima narodima Jugoslavije i njihovoj borbi. Čak i ne namjeravam da podvrgnem ocjeni taj naš doprinos pobjedi. Svrha je bila samo da se pokaže kako se mogao organizirati rat za oslobođenje, te da je takav ili sličan rat organiziran i kasnije za oslobođenje dotadanih kolonijalnih ili zavisnih zemalja, od kojih je, samo na primjer, uspješno završio onaj u Alžiru, Kubi, pa — u najnovije vrijeme — i onaj u Vijetnamu. To znači da je Jugoslavija shvatila suvremeno društveno kretanje i učestvovala u njemu. Nije, prema tome, njen oslobodilački rat bio posljedica izuzetnih ratničkih vrlina njenih naroda i geografske strukture zemlje, nego izraz tada nastupajuće historijske nužnosti, koju je pravodobno shvatio i praktički oformio jugoslavenski pokret pod takvim izuzetnim rukovodstvom kakvo mu je mogao dati drug Tito.

Dozrelo je, naime, vrijeme kad su široke radne mase postale spremne da se i oružjem u ruci bore za vlastitu nezavisnost i za vlastite putove svoga razvoja. S druge strane, dotadašnje snage hegemonije i dominacije nisu više bile u stanju da se takvoj tendenciji suprotstave. To čak ni u takvom slučaju gdje se narod Vijetnama morao boriti protiv snaga kao što su Francuska pa poslije Sjedinjene Američke Države.

Razlozi su za takva kretanja viševrsni. Mobilizacija svih snaga u ratnim naporima pokrenula je unutarne i subjektivne i materijalne snage kod tih naroda, a kod ranije dominirajućih sila komandni su se centri privrede i razvoja pomicali prema novim djelatnostima kojima takvi kolonijalni odnosi i odnosi zavisnosti postaju sve manje potrebni i interesantni. Taj je sistem odnosa bio na izdisaju. U centar su pažnje zato sve više dolazila pitanja nafte, energetskih izvora i sirovina vezanih za privrede razvijenijih zemalja. Ostalo je pitanje da li će te djelatnosti ostati samo integrirani dio privrede razvijenih zemalja bez povezivanja ili s određenim povezivanjem s nacionalnim problemima razvoja i da li će ti narodi morati ponovno prolijevati krv za nove, ravnopravne odnose suradnje i ekonomske povezanosti.

Na podlozi tog kompleksa razvijala se ocjena međunarodnih odnosa snaga sa strane Jugoslavije, i prema stupnju saznanja određivao se kako tok ustanka tako i tok poslijeratne politike.

Potcjenjivanje samostalne i vlastite uloge Jugoslavije u toku rata početak je nerazumijevanja ili nepotpunog razumijevanja suvremenih društvenih kretanja, što ima za posljedicu ostajanje po strani od toga kretanja, ili samo djelomično uključivanje, a u krajnjem slučaju — obranu postojećeg stanja, tj. sudjelovanje u akciji onih koji žele zaustaviti sat historije.

Možda se malo previše zadržavam na povijesti, na držanju političkih snaga Jugoslavije u toku samog rata, ali mi se čini da je to vrlo bitno i za današnje naše držanje. Dopustite da tu još nešto dopunim.

Osnovna je snaga nove Jugoslavije u ratu bila Komunistička partija. Ona je potekla iz radničke klase i nju vodila i mobilizirala kako prije samog rata tako i u ratu. Pripadala je čvrsto međunarodnom radničkom pokretu i slijedila njegovu liniju. Pred sam rat suprotstavljala se prodiranju fašizma. Po početku rata, a prije nego što je zahvatio Jugoslaviju, ubrzo je imala osjećaj da u rat ulaze i elementi oslobodilačkog rata. Pripremala se da brani zemlju i onda kad to radnički pokret — pod utiskom prvog svjetskog rata — nije tražio. U toj je svojoj liniji nastojala mobilizirati sve što se moglo i bila spremna da se odriče i svoga revolucionarnog programa radi što šire mobilizacije svih snaga. Znala je da bez pobjede nad fašizmom nema nikakvih izgleda za ostvarenje takvog programa. Ubrzo je spoznala da u Jugoslaviji nema društvenih snaga voljnih ratovati za slobodu zemlje osim radnih masa. Oslonila se na njih i tako morala mijenjati i svoja shvaćanja o povezivanju radnih masa. Tu su počele najprije lagane diferencije od utvrđenih pogleda međunarodnog radničkog pokreta: najprije širi front (neposredno pred ratnim sukobom) protiv fašizma (a ne ocjena da se radi samo o imperijalističkom sukobu), pa onda napuštanje iluzije da će se vladajuće klase Jugoslavije boriti i tako se širiti front.

Razumije se da su to bila presudna saznanja za uspjeh borbe i da ih je praksa svakodnevno potvrđivala. Ta su saznanja gonila Partiju da bude samostalna pod prijetnjom poraza, a ta je samostalnost onda stavljala i sama po sebi niz pitanja. Jedno se od tih razvilo i u pitanje može li se održati jedan socijalistički (komunistički) pokret i bez podrške (a uz postojanje) međunarodnog radničkog pokreta i Sovjetskog Saveza kao velike i moćne socijalističke države.

Odgovori su poznati.

O dva aspekta jugoslavenske politike u vezi s povezanošću društvenih odnosa s politikom održanja mira možda bih morao govoriti i u ovom uvodnom slovu. To su naše samoupravljanje i politika nesvrstanosti, te, možda, politika prema zemljama u razvoju.

O nesvrstanosti, pa i o nekim osnovnim problemima zemalja u razvoju bit će podosta riječi tokom našeg rada, pa ću se uzdržati od izlaganja — barem u ovom današnjem istupu.

Pregledavajući prijavljene istupe za ovu konferenciju bili smo primijetili da je tema samoupravljanja i promjena suvremenih društvenih odnosa bila gotovo nepokrivena. S jugoslavenske je strane tome bio uzrok što se istovremeno s ovim skupom održava još jedan naučni skup na kojem je ta tema jedna od glavnih. Ovamo smo je naknadno uključili, i to na inicijativu prof. Vaneka.

Ne mislim da nismo u tome pogriješili, ali ćemo to u kontinuitetu rada, svakako, nastojati ispraviti.

Oprostite što sam vam uzeo toliko vremena s gotovo isključivo našim pogledima i interesima za teme o kojima će biti riječi. Htio

sam samo objasniti naš interes za te zajedničke probleme i u neku ruku objasniti da ćemo nastojati održati kontinuitet ovakvih razgovora i istraživanja. Molim da ovo moje slovo ne shvatite kao propagandu za naša jugoslavenska stanovišta, nego kao izlaganje motivacije naše zainteresiranosti za rješavanje problema.

Dopustite da vam na koncu poželim, kao i svima nama, uspjehe u radu.